

İstiqlal mücahidləri

Türkçülük örnəyi: Yusif Ziya Talıbzadə

O, Türkünstanda bolşeviklərə qarşı savaşa şəhid olub

Yusif Ziya Talıbzadə həyatını türkçülük idealları yolunda misilsiz fədakarlıqlar göstərmiş istiqlal mücahidlərimizdənədir. O, bu missiyanı ömrünün sonuna qədər şərəflə daşımışdır. Bu dəyərli ziyahımız xalqımızın tarixində pedaqoq, siyasətçi, publisist, dramaturq və hərbi kimi də dərin iz qoyub.

Yusif Talıbzadə 1877-ci il yanvarın 22-də Tiflisdə Şeytanbazar məhəlləsində Zaqafqaziya şeyxülislamının müavini Axund Mustafanın ailəsində anadan olub. O, görkəmli Azərbaycan şairi, dramaturqu, pedaqoqu Abdulla Şaiqin böyük qardaşıdır.

Yusif ilk təhsilini Tiflisdəki Zaqafqaziya Ruhani İdarəsinin nəzdində fəaliyyət göstərən rüşdiyyə məktəbində alıb. 1894-cü ildə ailəsi ilə birlikdə Xorasana köçüb. Təhsilini burada davam etdirərək sevimli müəllimi Yusif Ziyadan təsirlənərək özünə "Ziya" təxəllüsü götürüb. Atasının arzusu ilə İsfahanda sonra Mirzə Cəfər mədrəsəsinə daxil olaraq burada ruhani təhsili alıb. Bundan sonra isə təhsilini Bağdadda tamamlayıb. Türk, ərəb, fars və rus dillərini mükəmməl öyrənib.

1899-cu ildə anası ilə birlikdə Tiflisə qayıdıb. Burada Zaqafqaziya Ruhaniləri İdarəsində imtahan verərək axund rütbəsi alıb. Xidmət üçün Şah Abbas məscidində təyinat olsa da, bundan imtina edərək, 1900-cü ildə Bakıya köçüb. Buradakı rus-tatar məktəbində pedaqoq kimi çalışmaq üçün yoxlama komissiyasından keçib. İmtahana uğurla verdikdən sonra məktəbə şəriət müəllimi təyin edilib.

Bakıda o dövrün Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Nəriman Nərimanov, Həbib bəy Mahmudbəyov və sair tanınmış insanları ilə tanış olub. Yusif Talıbzadənin 1902-ci ildə Azərbaycan dilinin qrammatikasına aid "Təhsili-qəvaid", 1903-cü ildə isə islam aləmində qadın tərbiyəsindən bəhs edən "Hədiyyəyi-nisvan", "Sərvət və səxavətilə məşhur cənab Hacı Zeynalabdin Tağıyevin tərcümeyi-əhvalı", "Müəllimüş-şəriə", 1904-cü ildə "Təəllümüş-şəriə", 1905-ci ildə "Həqiqəti-İslam", 1907-ci ildə "İslam tarixi", 1913-cü ildə "Türkiyə məktubları" kitabları işıq üzü görüb.

1900–1910-cu illərdə Bakının müxtəlif nəşriyyatlarında İslamla bağlı müxtəlif mövzularda 10-dan artıq kitabça və risaləsi çap edilib. Nəriman Nərimanovun "Nadir şah" əsərini fars dilinə çevirib. 1904-cü ildə Bakıda "İslam tarixi və tarixi-ənbiyaya dair məkanların nəqşəsi və İslam məmləkətlərinin xəritəsi" adlı xəritə çap etdirib.

Yusif Talıbzadə elmi-pedaqoji fəaliyyətlə yanaşı, o dövrün aparıcı qəzet və jurnallarında aktual mövzularda parlaq publisistik yazılarla çıxış edib. 1903-cü ildən etibarən "Şərqi-rus" qəzetində İslam dini ilə bağlı silsilə məqalələri dərc olunub. 1905-ci ildən 1913-cü ilə qədər isə "Həyat", "İrşad", "Füyuzat", "Tərəqqi", "Yeni Füyuzat", "Şəlalə" kimi qəzet və jurnallarla sıx əməkdaşlıq edib.

1910-cu ildən etibarən daha çox ictimai-siyasi fəaliyyətlə məşğul olub. 1910-cu ildə Türkiyədə keçirdiyi günlər haqqında "Türkiyə məktubları" adlı əsə-

rini çap etdirib. Yusif Talıbzadə dramaturq kimi də qələminin sınaqı. "Ərmanusa" və "Əmir Xalid bin Vəlid" adlı 2 dram əsəri yazıb. "Ərmanusa" 1910-cu ildə, "Əmir Xalid bin Vəlid" faciəsi isə 1912-ci ildə "Nicat" cəmiyyətinin dram heyəti tərəfindən oynanıb. 1911-ci ildə yaradılmış "Müsavat" partiyasının ilk üzvlərindəndir.

1912-ci ildə Yusif Ziya həyat yoldaşı Cənnət xanım və oğlu Tələt ilə birlikdə İstanbula köçüb. Burada hərbi məktəbdə təhsil alıb. Birinci Dünya müharibəsi illərində Balkanlarda savaşa qoşulan azərbaycanlı könüllülərə rəhbərlik edib. Sonrakı dövrdə Qars, Ərdəhan və Batum cəbhələrində gedən ağır döyüşlərdə iştirak edib. Osmanlı ordusunda albay rütbəsinə qədər yüksəlib.

1918-ci ildə Qafqaz İslam Ordusu ilə bərabər Bakının azad olunması üçün Azərbaycana gəlib. Türklərin Bakıya doğru yürüşünü əngəlləməyə cəhd edən daşnaklara qarşı Göyçay yaxınlığında baş verən ağır döyüşdə "Yardımlı alayı"na rəhbərlik edib. Sentyabrın ortalarında isə Bakı uğrunda hərbi əməliyyatda şəxsi şücaətlər göstərib.

1919-cu il iyunun 10-da Azərbaycan Cümhuriyyətinin Dövlət Müdafiə Komitəsinin iclasında Bakı şəhəri və ətraf ərazilərdə yaşayan hərbi çağırış yaşına çatmış gənclər üçün hərbi hazırlıq təlimlərinin təşkil edilməsi qərara alınıb. Yusif Talıbzadə könüllü dəstələrin təşkili üzrə komissiyanın sədri təyin edilib.

Cümhuriyyət dövründə bir çox qəzet və jurnallarda, əsasən də "Azərbaycan" qəzetində siyasət, maarif və mədəniyyət mövzularına dair aktual məqalələr nəşr etdirib. Milli mətbuat tariximizin araşdırmaçısı, tarix elmləri doktoru, dosent Məmmədismayıl Mehdiyev qeyd etdi ki, Yusif Talıbzadə yüksək savadı, kəskin, prinsipial mövqeyi ilə seçilən publisistlərdən idi.

Yusif bəy 1919-cu ildə Osmanlı dövlətinin nümayəndə heyətinin başçısı kimi Təbrizə gedib. Burada erməni və aysorların yerli Azərbaycan türklərinə qarşı

tərətdikləri qırğınların qarşısını almaq və soydaşlarımızın yaşadığı kənd və şəhərləri qorumaq üçün Mirzə Əli Heyət (məşhur həkim, "Varlıq" jurnalının təsisçisi və baş redaktoru olmuş Cavad Heyətin atasıdır-müəllif) tərəfindən qurulmuş "İttihad-İslam" cəmiyyətində Osmanlı dövlətini təmsil edib.

1920-ci ildə Sovet Rusiyasının Aprel işğalından sonra İran sərhədindən Azərbaycana keçmək istəyərkən həbs olunub. Nərimanovun göstərişilə həbsdən azad edilib. 1921-ci ilin fevral ayından Naxçıvan İnkilab Komitəsinin üzvü kimi fəaliyyətə başlayıb. General rütbəsində hərbi komissar vəzifəsinə təyinat alıb. Fəaliyyət göstərdiyi müddətdə bölgədə qırğınlar və talanlar törədən daşnak dəstələrinə qarşı mübarizə aparıb.

1921-ci ilin oktyabr ayında qısa müddət ərzində xarici işlər komissarı təyin olunub. Onun türk paşaları ilə yaxşı əlaqələrinin olması Naxçıvanın təhlükəsizliyini möhkəmlətməyə xidmət edib. 1922-ci ilin axırlarında Bakıya qayıdan Yusif Ziya burada Nərimanovla görüşüb, sovet rejiminə qulluq etmək istəmədiyini, bu quruluşla uyğunlaşa bilmədiyini deyib. Nərimanovdan Sovet İttifaqı sərhədlərini tərk etmək üçün rəsmi sənəd alaraq, Azərbaycana tərk edib.

Yusif Ziya Talıbzadə Bakıdan Türkünstanə gedib. Burada əqidə və məslək dostları Ənvər paşa və Zəki Vəlid Toğanla birlikdə bolşeviklərə qarşı döyüşən "Basmaçı hərəkatı"na qoşulub. 1923-cü il mayın 18-də Qızıl Orduya qarşı döyüşlərin birində ağır yaralanıb. Silahdaşları ilə birgə Amudərriya çayını üzüb keçərkən boğularaq dünyasını dəyişib.

Hörmətli oxucu! Sizə təqdim etdiyimiz bu şərəfli tarixçə böyük istiqlal mücahidi Yusif Ziya Talıbzadənin türkçülük ideallarına necə böyük sədaqət bəslədiyini və bu yolda canını belə əsirmədiyini nümayiş etdirir. Bu il yanvarın 22-də Bakıdakı Abdulla Şaiq adına muzeydə bir qrup ziyalı toplaşaraq Yusif Ziya Talıbzadənin xalqımızın azadlıq mücadiləsi tarixində danılmaz xidmətlərindən qədirlənliklə söz açdılar. Sağ olsunlar, "Xalq qəzeti" olaraq bu sətirlərin müəllifini də dəvət etmişdilər.

Uzun illər bu muzeydə çalışmış, tanınmış kulturoloq, tarix elmləri doktoru, professor Minaxanım Əsədli XQ-yə qısa müsahibəsində bildirdi ki, Yusif Ziya Talıbzadə kimi görkəmli şəxsiyyətlərin parlaq həyat yolu gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə edilməsi üçün böyük əhəmiyyəti vardır. Bu barədə daha çox yazılmalı, radio və telekanallarda geniş, maraqlı verilişlər hazırlamalıdır.

Düşünürük ki, yeniyetmə və gənclərə Vətəni sevdirməyin ən yaxşı yolu onları xalqımızın şanlı tarixi keçmişini yaxından tanış etməkdir. Yusif Ziya Talıbzadə kimi millət mücahidlərinin həyatı isə bugünkü və gələcək nəsillər üçün gözəl örnəkdir.

Məsaim ABDULLAYEV

XQ